

I TO JE GRAD

UDK: 711 (497.5 Split)
316.334.56
Primitljeno: 8. IX. 2009.
Stručni rad

Dr. sc. DUŠKO KEČKEMET
Luka Bobovišća
21404 Ložišća, HR

U suvremenom planiranju i izgradnji Splita sva je pozornost posvećena prometnicama i građevinama, a malo ostalim sadržajima grada, koji građanima također znače mnogo: opremi ulica i trgova, zelenilu, igralištima, klupama, rasvjeti, česma i spomenicima.

Ključne riječi: kultura življenja, urbanizam, povijesna jezgra Splita

Većina građana, a i neki arhitekti, smatraju da urbanizam predstavlja planiranje i izvedbu građevina, stambenih, poslovnih, privrednih, industrijskih i kolnih prometnica. Međutim, time se zadovoljava samo nužni život u gradu, ali ne i onaj ugodni gradski život koji bi ipak morao biti, ako ne uvijek društveni, a onda osobni cilj svakog građanina, svake obitelji, svake civilizirane i kulturne zajednice. Osim toga, o razvitku i životu grada odlučuju građani u zreloj, djelatnoj, dobi života, a postoje još dvije skupine građana koji čak mogu više koristiti prednosti grada od njih, jer su slobodniji i vremenom i obvezama, mladi i starci. Zrelo je ono društvo koje njima posvećuje dovoljno pozornosti i brine se za njihove potrebe i želje.

Razvitak privrede temelj je razvitka grada, ali ne i njegov isključivi cilj, već tek sredstvo za postizavanje cjelovitijih i humanijih ciljeva društva. Gradovi u

kojima je sva pozornost urbanista, arhitekata, pa i samih stanovnika, usmjerena radu, stanovanju i prometu, i nisu gradovi u povijesnom, pa ni pozitivnom suvremenom smislu, već tek naselja, bez obzira koliku površinu zapremaju i koliko žiteljstva broje. Stari maleni gradić ima često više prava nositi naziv grada od nekog suvremenog "velegrada".

Nekada, ne tako davno, do pred pedesetak godina, a pogotovo do pred stotinu godina, grad je više pripadao građanima nego što danas pripada.

Dva su čimbenika otuđivanja građanina od današnjega većeg grada. Prvi je samo prostranstvo, koje ga udaljuje od gotovo svih društvenih i kulturnih sadržaja, jer su oni koncentrirani isključivo u starom središtu grada, pa mora do njih stizati autobusima ili svojim automobilom (koji u središtu grada teško može parkirati). Drugi čimbenik otuđenja je televizija, privlačan, udoban i svestran medij, koji zadržava građanina u domu, udobno, u papučama, i koji ga udobno povezuje ne više s vlastitim gradom, već sa čitavom nacijom i čitavim svijetom. Čak su i gradske upravne službe više vezane uz stranačke nacionalne sadržaje nego uz gradske, komunalne. Presudna pozitivna i negativna uloga televizije još nije, ni znanstveno ni društvo, potpuno uočena, proučena i ocijenjena.

Što građaninu, osim kućnog boravka i radnog mjesta može pružiti grad da bi ga on mogao zavoljeti, koristiti se njime, kako bi se osjećao njegovim građaninom, a ne stanovnikom? To su naoko manje važne pojave od stanovanja, prometa i rada, ali u životu građanina možda privlačnije, pa i značajnije.

Danas smo gotovo zaboravili izgled i funkciju ULICE. Prometnica je danas nešto bitno, a ulica nešto zastarjelo, nazadno, čak i negativno (uličari, ulično ponašanje), jer se djeca pristojnih građanskih obitelji više ne igraju na ulicama, po privatnim i javnim parkovima, po javnim igralištima.

Na današnjim prometnicama - čak ni na njihovim pločnicima - koji više ne omogućuju pregled trgovina, izloga i sličnog s obje strane prometnice - a prijelaz s jedne strane na drugu omogućen je samo zebraama na većim udaljenostima - nije moguće mirno zastajanje, razgovaranje sa znanim prolaznicima.

Na suvremenim ulicama prometnicama (u Splitu je prva takva bila predratna Tartagliina ulica - danas Zvonimirova) čovjek je upravo bombardiran bukom vozila, nametljivom rasvjetom, bučnim i najčešće neukusnim natpisima i reklamama, prometnim znakovima (koji mu nalažu gdje i kada ih može prijeći).

O poželjnim gradskim prostorima pisao je urbanist Lawrence Halprin: "Postoji potreba za klupama, postavljenima na mjestima namijenjenima odmoru i rasonodi, zatim za lijepim uličnim svjetiljkama umjerenog sjaja koji će biti u skladu s potrebama čovjeka u šetnji. Pa i nazivi firma i reklamne table - i one mogu biti aranžirane kao umjetnički kolaži, u skladu sa zgradama na koje se postavljaju. One ne moraju nužno biti ni dosadne, a ni sterilne, one čak mogu biti i kitnjaste. Gradu su potrebne fontane na kojima će se napajati dječaci i vrapci, potrebni su i stupovi za reguliranje prometa, zastave i pokretne oznake, držači za ostavljene bicikle, mali paviljoni, strehe ispred kafića, novinski kiosci i cvjećarnice. Ništa nije manja i potreba da urbani prostor postane istinsko područje koje će prihvatiti i svojega kipara i svojega slikara." Ali za sve to potrebni su u prvom redu pješaci, a ne tek vozači automobila, koji kruže u svom tehnički dirigitiranom i ograničenom svijetu.

I splitski bi se urbanisti, ili tek planeri grada, morali zamisliti zašto Splitske privlače ulice i uličice staroga dijela grada, a odbijaju one novih predgrađa. Da su uočili prednosti i pogodnosti pješačkih ulica (što su učinili samo projektanti Splitske 3), vjerojatno bi ih predvidjeli i u prostranim novim gradskim četvrtima. Ali to bi bilo moguće tek ako bi se uspjelo dokazati svim brojnim (i prebrojnim) vlasnicima automobila da oni svoja vozila ne moraju nužno parkirati u vlastitim garažama ili pred vlastitim kućama, i da svaka parcela zemljišta ne predstavlja tek novčanu i građevnu vrijednost.

Uličice staroga dijela Splitske, posebno one u Getu, unutar zidina Dioklecijanove palače, bile su donedavno zapuštene, nečiste i odbojne građanima i turistima koji su ih posjećivali. Posljednjih desetljeća uvidjela se prednost korištenja tih prizemnih prostorija u starom gradu - koji i dalje privlači ne samo strance i Splitske iz novih četvrti - za manje prodavaonice, a posebno za kafiće. Pred brojnim kafićima gotovo u svakoj od tih uličica postavljeni su stolčići, stolovi, klupe, i ti štekati, zimi zaštićeni od vjetera, a ljeti u hladovini, privlače domaće i strane goste.

Pozitivno je da su neke od tih donedavno odbojnih uličica dotjerane i oživjele, da su prizemna skladišta i podrumi uređeni, ali pretvaranjem starih gradskih uličica isključivo u ugostiteljske i slične prostore, gubi se njihov tradicionalni i urbanistički značaj, pa ih prolaznik - domaći i strani - više ne doživljava kao dio srednjovjekovnog ambijenta, već kao uniformni ugostiteljski ambijent. I stara vrata tih nekadašnjih prizemnih prostorija zami-

jenjena su modernima, često kičerski oblikovanima, s istaknutim ostakljenjima.

Sjećam se pritom Venecije: pola je grada namijenjeno turistima, modernizirano suvremenim privlačnim izlozima trgovina, ali je druga polovina, u koju turisti uopće ne zalaze, sačuvala svoj izvorni, gotovo srednjovjekovni izgled.

Još je kritičniji problem u novim gradskim predjelima s TRGOVIMA. Svaki je stariji grad imao glavni gradski trg i nekoliko manjih trgova, širina, plokata ili poljana. I Split ih je imao nekoliko: Narodni trg, Peristil, Trg braće Radića, Mihovilovu širinu, Grabovčevu širinu, Carrarinu poljanu, Pisturu, Morpurgovu poljanu. Deset puta prostranije nove gradske četvrti nemaju gotovo ni jednog trga - ali to nije zabrinulo urbaniste. A trg je mjesto okupljanja građanstva, javnih priredbi, proslava i protesta i sl. Trg je urbanistička značajka, osobito mediteranskih gradova, a novi Split, nažalost, nema s mediteranskom tradicijom više nikakvu vezu.

ZELENILO je daljnja značajka ne samo tradicionalnog već i suvremenog urbanizma. Pogrešna su mišljenja nekih urbanista da zelenilo u prošlosti nije bilo značajno za gradove. Iako su se neposredno izvan gradskih vrata prostirali prirodni krajolici, priroda je bila vrlo uočljiva u svim tradicionalnim gradovima, mediteranskim i zapadnim. Na katastarskom planu Splita iz godine 1831. mogu se uočiti brojne malene zelene površine, premda je svaki metar prostora u tom pojasom utvrda ograničenom gradu bio dragocjen. Još nešto: svaka je kuća, bilo gradska palača, bilo varoška kućica, imala cvijeće na prozorima, ako ne uvijek u pitarima, a onda u limenkama ili u starim loncima. Prije pedeset sam godina mogao snimiti gotovo stotinjak takvih ozelenjelih gradskih i varoških prozora i sulara, a danas se još jedva negdje to može zamijetiti.

Još nešto: kada su Splitski (ili Bračani) u prvoj polovini dvadesetog stoljeća gradili kuće u novim predjelima - nekoć poljima i vinogradima - obično jednokatnice, oko tih kuća su obvezno opremali i parkove kao okućnice. Taj je maleni park, s borovima, čempresima, lovorima, pružao ugodu njima, ali, nadvijajući se nad ogradni zid, i svim prolaznicima te ulice.

Nove visokogradnje, soliteri, građeni u socijalističkom razdoblju, postavljali su zgrade u slobodne ozelenjele parcele. Danas su te, inače odbojne spavaonice, gotovo privlačne zelenilom stabala što su ih okružili i humanizirali. Međutim, većina je tih zelenih travnjaka, novih "okućnica", ili zapuštena ili pretvorena u parkirališta automobila stanara tih zgrada.

Zelenilo je ukras grada, ali i zdravlje građana, na što se uopće ne misli kad se zelene površine pretvaraju u rentabilnije građevne. Borba za marjansko zelenilo stoljetna je borba dijela Splitskana s građevinskim profiterima. Međutim, kao da suvremeni graditelji, koji na starom Hajdukovom placu predlažu gradnje, ne znaju da zdravi zrak marjanske šume preko tog placa prodire u grad, iako ga sve moguće gradnje u tome nastoje spriječiti. Nikada ne smijemo zaboraviti da su Marjan i njegova šuma pluća grada Splita. A naš istaknuti arhitekt i urbanist Juraj Najdhardt je izjavio: "Zelenilo, strujanje zraka i mir tri su stvari organski međusobno povezane u urbanističkom tkivu." Čovjek, pa prema tome i građanin, iskonski je vezan uz prirodu. Te se veze, nažalost, najprije oslobađaju upravo oni koji su tek došli iz prirode, sa sela u grad.

Suvremene urbanističke norme propisuju 20-30 metara četvornih zelenih površina u planiranju gradova. I Le Corbusier, otac modernih nebodera, imao je geslo u planiranju gradova: "Sunce, prostor, zelenilo."

Zanimljivo je da je francuski vojskovođa maršal Marmont, unapređujući graditeljski Split, zacrtao i veliki reprezentativni perivoj u tada malenome Splitu. I zaslužni Splitskanin, gradonačelnik Ante Bajamonti posvetio je veliku pozornost novom gradskom perivoju, koji je svoju privlačnu tradicionalnu mediteransku hortikulturu uspijevao sačuvati sve do jučerašnjih dana, kada su ta tradicija, a čini se i funkcije, drsko uništene u zamjenu za novo oblikovanje koje više ne privlači Splitskane, pa novi park obično zjapi prazan. U starom smo se Đardinu mi srednjoškolci obližnje Realne gimnazije, prije popodnevnih nastave, okupljali i družili. To je bio izlaz iz zagušenoga Geta i djece i odraslih. Stari, ljeti sjenoviti park s udobnim klupama, bio je odmorište Zagoraca i otočana koji su čekali svoj brod, vlak ili autobus, a danas ih kamene klupe, neugodne za sjedenje, odbijaju, vruće na ljetnom suncu, a mrzle zimi.

Nisu uvijek ni potrebni parkovi, ali su potrebni travnjaci, na kojima bi se djeca tog susjedstva mogla igrati, odrasli odmarati ili se baviti tjelovježbom.

Zelene su površine prikladne i za zabavne i kulturne sadržaje, scenske priredbe, kinopredstave, koncerte. (U Zagrebu se velike scenske priredbe održavaju u prirodi na Jarunu.) Nasadi u parkovima i na ostalim gradskim područjima poseban su problem. Ni egzotično ni izrazito sjevernjačko bilje i cvijeće neće biti prikladno u ovim jadranskim gradovima. U više sam navrata kritizirao suvremenu našu palmomaniju kao izraziti kič. Palma, pojedina, mogla se vidjeti u nekom našem privatnom ili javnom vrtu, ali nikada u nizu na

gradskim ulicama, trgovima i obalama. Smatram gotovo zločinom što su nasadi murva posječeni u svim našim primorskim mjestima, ali još gorim što su sve rive svih naših primorskih gradova i gradića vizualno degradirane sađenjem egzotičnih palma, u želji da se postigne nametljiva i neuvjerljiva atraktivnost, naročito turistička.

Dovoljno je na istočnoj splitskoj obali vidjeti bujne košće (pelegrinke) s ugodnim hladom ljeti, s golim krošnjama zimi, a zatim nametljive nasade palmi dalje u toj operativnoj putničkoj luci, gdje ničemu ne koriste, a predstavljaju izraziti skorojevički kič.

Boru, autohtonom dalmatinskom primorskom stablu, možemo se diviti još jedino u Ulici slobode nedaleko od Gripa, a još autohtonijoj smrči tek u Vukovarskoj ulici i u dijelu Šetališta Ivana Meštrovića (u drugom su dijelu posječene jer su smetale garažama skorojevičkih vila.). O čempresu, najljepšem mediteranskom stablu, i ne govorim jer ga se - osim na Marjanu - više i ne može vidjeti.

Simbolično je da se borci za humanije društveno uređenje i za humaniji urbanizam u cijelom svijetu zovu "zeleni". Ni po prozorima i balkonima gradskih kuća u Splitu više nema cvijeća, kao što ga je bilo nekad i kao što ga i danas ima u ostalim kulturnijim gradovima. (Uvijek me nešto ubode kad vidim lijepo pročelje barokne palače Milesi, na skladnome trgu, pred istaknutim spomenikom Maruliću, čiji brojni goli balkoni vape za cvijećem što bi se prebacivalo preko njihovih kamenih ogradica.

I još nešto: pohvalna je uspješna oprema cvjetnim raslinjem, pogotovo novih gradskih prometnica i manjih zelenih površina. Riva, međutim, nije park, nego dio luke i ne podnosi cvjetnjake, nego tek stabla. Cvijeće se na Rivi može podnijeti tek u velikim vazama ili žardinjerama. Uostalom, svaka će lebičada uništiti cvjetnjake pri zemlji, ali neće one u većim vazama.

U vezi s oskudnim zelenim površinama u gradu navodimo i kritično pomnjanje IGRALIŠTA, pogotovo onih dječjih. U Splitu je sagrađena golema i neobično skupa Rukometna dvorana, koja će uglavnom zjapiti prazna (kao i košarkaška na Gripama i Hajdukov olimpijski stadion), koju ćemo konačno, kako se čini, dugo plaćati svi mi građani, a za taj se novac moglo opremiti stotinu jednostavnih, ali mnogo korisnijih dječjih igrališta u svim novim gradskim četvrtima. Prema nekim stranim procjenama, svaka bi veća stambena zgrada morala imati dječje igralište i barem minimalni park za rekreaciju sta-

nara, a ne tek parkiralište. Ali u nas, ako su u početku uz neke novo gradnje bila predviđena dvorišta ili manje zelene površine, dragocjene djeci, postupno su sva pretvorena najprije u parkirališta, a zatim u garaže.

Školske gimnastičke dvorane su potrebne ali su skupe. Djeci - od kojih 35 posto osnovaca ima deformiranu kičmu - više je od gimnastičkih vježbi potreban slobodan fizički odušak, gibanje i trčanje, a za to su prikladni tek neveliki prostori - nekadašnje ledine (s eventualnim *brankama*).

Vidio sam u Londonu i manja igrališta tenisa i sl., slobodna za sve građane okolnih kuća. A to zahtijeva tek minimalna sredstva, ali - ono što je u nas suštinsko - prostor slobodan od gradnje i parkiranja automobila. Ne radi se samo o djeci već i o odraslim stanarima tog predjela, starijima i starima, začahurenima na visokom katu redovito malenog stana i, prisilno ili dragovoljno, zarobljenog u naslonjaču pred televizorom.

Doseljeni građani, a i stari Splićani, skloni su boćanju, balotama, a nekoliko desetaka improviziranih boćališta na otvorenome ne bi stajalo gotovo ništa, osim korištenog prostora. Ne znam kad će se postaviti pitanje razlike između natjecateljskog i rekreativnog športa i početi graditi igrališta za građane, a ne za profesionalne športaše, koji se sramotno kupuju i prodaju poput gladijatora u starom dekadentnom Rimu.

U doba moje mladosti svi smo *tukli balun* (obično krpaš) na brojnim ledinama nedaleko od staroga grada, a *Hajduk* je igrao za svoju i našu slavu. Danas športaši igraju za novac, a građani na tribinama zebu ili se kuhaju i usput urlaju. (Oprostite torcidaši - i nekada smo drukali, ali ne mahnito, pogotovo ne i kao često politički raspaljeni torcidaši.)

RIVE su donedavno bile lica, ogledala grada. Pristup s mora gradu bio je najljepši, a splitsku vedutu s mora, s pročeljem Dioklecijanove palače, dugačkim slikovitim Lazaretom, vitkim zvonikom Sv. Duje koji je (bez suvremenih "nebodera") dominirao gradom, i pošumljenim grebenima s obje strane zaljeva, veličali su u slavopjevima domaći i strani posjetitelji, slikane vedute i razglednice.

Danas je ta opjevana i oslikana splitska Riva degradirana, ishod jedne "moderne" improvizirane kreacije, bez trunke provjerenih tradicionalnih vrednota. Danas se Riva više i ne smatra onim tradicionalnim i suštinskim lučkim prostorom i ujedno sastajalištem, trgovištem i šetalištem građana, nego isključivo navodno "šetnicom", iako ni to nije, jer njezino odbojno betonsko opločanje

više dolikuje aerodromskoj pisti negoli šetnici; okružena monstruoznim "vješalima" ta je "šetnica" potjerala građane s Rive. Morali bismo onima koji smatraju da su uspjeli stvoriti Rivu koja privlači šetače, pokazati stare fotografije, od pred pedeset i stotinu godina, kada je Riva bila ispunjena građanima kao šipak.

Osim toga, Riva je ujedno - zacijelo i prvenstveno - luka, pristanište brodova, lađa i lađica. Glavni robni promet najprije je prebačen na istočni dio luke, a zatim u sjevernu luku, ali Riva bez brodova ipak nije više riva. Do Drugoga svjetskog rata slikoviti su, i korisni građanima, bili Puljizi sa svojim trabakulima i prodajom južnjačkih plodina, a na njezinom zapadnom dijelu bracere i leuti što su s otokâ dovozili ribu, gorivo drvo, kamen, vapno, a s ušća Cetine pijesak za gradnje.

Danas Riva ne može prihvatiti veći brodski promet, čak ni onaj turističkih jahti, ali može privremeno pristajanje jahti, onih koji su došli obići grad i ne zadržavati se dugo, kao i leute, bracere i trabakule s otoka. Svi bi oni pružili i šetačima zanimljiviju i življu, uvijek promjenjivu sliku od današnje mrtve obale, koju, srećom, oživljavaju jedino galebi.

Današnja splitska Riva izraziti je primjer promašenog urbanizma, kao što je uređenje obližnje lučice Matejuške primjer privlačnog i humanog urbanizma.

U vezi s gradskim parkovima potrebno je nešto reći o suštinskom sadržaju tih parkova - o njihovim KLUPAMA. Za razliku od stolice koja je namijenjena pojedincu, klupa je skupna sjedalica. Nekada su, od antičkih vremena pa nadalje, u gradovima, pogotovo onim južnjačkima na kojima su se život, pa i odmor, odvijali na otvorenome, obvezno uz javne ili privatne zgrade postojale klupe namijenjene građanima ili prolaznicima. Zatim su klupe postale obvezni dio inventara javnih parkova, trgova, obala. One su okupljale građane, a odmarale prolaznike. Bez klupa čovjek je tek usputni prolaznik nekim mjestom, a koristeći se klupom, postaje dio, prisutni sudionik života toga mjesta. One stoga nisu luksuzni urbani objekti, već nužni dio opreme grada.

Već citirani Halprin je pisao: "O jednom gradu može se suditi po njegovim klupama; iz toga koliko ih je na raspolaganju prolaznicima, iz toga kako su načinjene i raspoređene, zaključujemo o tome kako se grad stara o udobnosti svojih građana i posjetilaca."

Splitski Gradski park i Riva bili su opremljeni drvenim klupama s lijevanim željeznim nosačima, koji tip prevladava tijekom dvadesetoga i početkom

ovog stoljeća ne samo na javnim mjestima i u parkovima Splita već i gotovo i u čitavoj civiliziranoj Europi. Taj se tip javne klupe, kao i onaj Thonetove stolice, dokazao nenadmašivim, posebno po svojoj funkcionalnosti, i danas se mnogo proizvodi u europskim zemljama. Takva klupa, pomalo stilski kićena, ali već tradicionalno spomenička (osobito s prirodnim smeđe obojenim drvom i tamnim ili crnim željezom, a ne bijelim, kako se često običava) idealna je za sjedenje i odmaranje (čak s bočnim rukohvatima, korisnima pogotovo starcima).

Na novoobnovljenoj splitskoj Rivi bez razloga je i rastrošno uklonjeno valjda stotinjak tih klupa, koje su gotovo stotinu godina udobno služile tisućama Splitskana i prolaznika, i one su zamijenjene novima, s betonskim podlogama, bez bočnih naslona, neudobnima za sjedenje (a starim ljudima i za ustajanje s njih).

Kamene klupe (ali bez oslona zida kuća uz koje su stajale one u prošlosti) kreirali su i postavili moderni arhitekti u Gradskom parku i u Marmontovoj ulici. Te su kamene klupe potpuno rastjerale i građane i strance. Ako im tko problematični dizajn i može opravdati, ne može njihovu nefunkcionalnost, ni približnu onima uklonjenih.

Javna RASVJETA oduvijek je bila nužna oprema javnih gradskih prostora, naročito ulica, trgova i pristaništa. Ona spuštanjem mraka stvara drugu sliku grada. Razvijala se stoljećima, od ranih uljanih fenjera, zatim plinskih, pa električnih i suvremenih neonskih, živinih i sličnih. Nekada je ona bila štedna, pa je postavljana vrlo smišljeno; na zidnim konzolama (rjeđe na stojećim kandelabrima) u razmacima da dovoljno osvjetljava prostor pješačkog prometa. Radi štednje postavljana je i na uglove kuća da se osvijetle dvije uličice. Posebne javne i neke privatne građevine imale su rasvjetu uz ulaz.

Isto načelo rasvjete primjenjivano je korištenjem elektrike, ali još uvijek i primjenom plinskih fenjera. S uvođenjem novih izvora svjetla u poratnom razdoblju, a uklanjanjem gradske plinare, skinula je Plinara nerazumno gotovo sve plinske ulične ferale, a postavljeni su novi električni.

Osamdesetih je godina Općina imenovala komisiju za određivanje oblika uličnih rasvjetnih tijela u starom dijelu grada i u pučkim predgrađima. Postojao je prijedlog da se i u tim povijesnim ambijentima postave moderni reflektori, koji se u njih nikada ne bi mogli uklopiti. Drugi je prijedlog bio da se izrade limene kopije srednjovjekovnih ferala i feralića, što bi bio anakronizam i kič (što je provedeno u većini naših starih primorskih gradova i gradića). Kao član

komisije elaborirao sam prijedlog da se - tvornički, a ne više obrtnički - izrade ulični ferali poput onih do tada postojećih plinskih (od kojih je još nekoliko stajalo na splitskim ulicama), ali sa suvremenim izvorom svjetla - dapače ne hladnim živinim i neonskim, već toplijim, što je i prihvaćeno, pa danas stotine takvih uličnih ferala osvijetljavaju uličice Lučca, staroga grada i Velog varoša.

O novoj rasvjeti "vješala" na obnovljenoj Rivi ne želim ni govoriti, jer je ona uklonjena bila jednako djelotvorna, ali ne nametljivo odbojna kao nova. Posebni je nesporazum u vezi s fasadnim osvijetljavanjem pojedinih građevina. Ono je opravdano i poželjno za "scensko" osvijetljavanje izrazito spomeničkih građevina, ali je vrlo problematično u vezi s danas općenito - u Marmontovoj ulici i na Rivi - osvijetljavanja pročelja povijesno i graditeljski neistaknutih zgrada. (U Marmontovoj ulici osvijetljen je čak i jedan balkon odozdo.) Umjesto da osvijetljeni prozori tih stambenih zgrada govore i prolazniku o životu u njima, te se kuće pretvaraju u mrtve kazališne kulise. (Na obnovljenim zgradama Muzeja na starom trgu u Varšavi noću ostavljaju upaljena svjetla u nekim prostorijama da one ne bi djelovale mrtve i napuštene.) Današnja rasvjeta na prometnim gradskim ulicama intenzivna je ne radi pješaka nego radi vozila, pa pješacima djeluje neugodno i odbojno.

U suvremenom gradu vizualno prevladavaju OGLASI. Zgrade i ulice doslovno su prekrivene njima, pa su tako i postale manje važne, a oglasi važniji. Svi se ti reklamni oglasi i cimeri trgovina natječu u bombardiranju pogleda prolaznika. Sporna je i neugodna ta golema količina, ali još porazniji neukus i kič natpisa i reklama s likovnim pretenzijama. Natječu se ne samo šarenim bojama već i nametljivim neonskim i sličnim osvijetljenjima. Grad tako postaje očigledni proizvod suvremenoga potrošačkog društva, umnogome amerikaniziranog. I povijesne i ljepotom istaknute građevine prekrivaju se tim šarenim kičem. A Split, grad istaknute tradicije, u tome ne zaostaje.

Ne možemo, a da se pri tome ne sjetimo istaknutih, zanatski često i umjetnički rađenih cimera nad obrtničkim radnjama u prošlosti, koji su govorili poruku, ali se nisu bezobzirno nametali, a predstavljali su prava obrtnička remek-djela.

VODA je nestala s javnih splitskih prostora. Sretni su oni gradovi koji u kuhinjama svojih stanova imaju pitku tekuću vodu. Rijetki su koji poput Splita imaju i osobito dobru vodu - još Dioklecijanovu, rekli bismo. Možda stoga Splitsani i ne cijene dovoljno tu blagodat kao što su je cijenili oni kad im je

načelnik Bajamonti doveo u grad vodu iz Jadra, obnovivši stari Dioklecijanov vodovod. Međutim, pitka voda u većini svjetskih gradova opet nedostaje, pa je zamjenjuje ona kupovna, u bocama. U Splitu, s obilnom opskrbom tekuće vode, ona nije toliko privlačna da bi se gradile javne česme i fontane, kao u Bajamontijevo doba. A fontane su i ukras grada i rekreacija građana. Njihovu vodu piju ljeti žedni prolaznici (a danas tek Coca-Colu u kafićima), a vole je posebno djeca, i za piće i za igru.

Šumor vode u fontanama ugodniji je od šuma automobila. U Splitu je nekada, osim fontane na obali, bilo još nekoliko ukrasnih fontana kojima su se koristili građani, ali koje su bile i ugodno sastajalište varoških i lučkih momaka i cura. Žalosno je da Split danas nema ni jednu javnu spomeničku fontanu (osim jedne uz spomenik u Ulici Domovinskog rata, koja jedva da i jest fontana).

Europski su gradovi često poznati upravo po svojim javnim fontanama. A Split je divljački srušio posljednju svoju reprezentativnu na obali; nimalo kulturnije nije je obnovio; a urbanistički je nekulturno da - uza sve pokušaje nekih građana - nije postavio ni jednu novu.

Javnim fontanama srodni su i javni SPOMENICI. Zaslužni i narodni velikani počašćeni su tek nazivima ulica, ali ne i javnim spomenicima. Nekad je Split imao više sklonosti prema podizanju spomenika: Botiću, Maruliću, Grguru Ninskome, Vidoviću, Hatzeu i drugima; zatim spomenici palim pomorcima, palim lučkim radnicima, Ružu vjetrova u luci. Međutim, javni gradski spomenici i ne moraju biti počast nekoj ličnosti; oni mogu biti spomenici nekoj ideji ili tek ukrasno urbano ostvarenje. Ali danas su veletrgovine i stadioni gradski spomenici.

Split, grad Meštrovića, Rosandića, Deškovića i razvijenoga suvremenog kiparstva mogao je imati i privlačni Park skulpture, poput nekih drugih naših gradova. Predlagao sam da se pojas zelenila od Šetališta Ivana Meštrovića do mora, od Zvončaca do Vile Dalmacije namijeni Parku skulptura, ujedno šetalištu ugodnijem od automobilske prometne ceste nad njim, ali bez odziva. Predlagali smo da se u Boškovićevoj ulici postavi spomenik-fontana najistaknutijega hrvatskoga suvremenog kipara Dušana Džamonje, ali također uzalud.

Konačno, da kažem nešto i o opremi naših ulica. Nekada su mnoge ulice, obala, pa čak i gradski trg bili zemljanog tla. Zatim su postupno popločavani. Riva je dugo ostala zemljana (prašnjava ljeti, blatna zimi), sve do asfaltiranja.

Dok su uličice u starom dijelu grada konačno sve bile popločane kamenom, ulice u novijim predgrađima bile su najčešće taracane granitnim kockama. I današnje Zvonimirova, i Kralja Tomislava te Obala kneza Domagoja i mnoge druge. Istaknut ću da je taracanje granitnim kockama uobičajeno - ne samo nekada, nego i danas - u gotovo svim europskim gradovima, kao i u našima (npr. Markov trg u Zagrebu).

Da ne moraju popravljati tu granitnu oblogu, Splićani su je počeli jednostavno prekrivati asfaltnim preljevom, smatrajući to možda modernijim ili trajnijim, iako se taj asfalt na splitskom ljetnom suncu topio i lijepio za potplate prolaznika, a nadizao u valovima. Danas su još rijetki ostaci tog granitnog opločanja, koje je tako postalo svojevrsni urbani spomenik, pa bi ga se moralo zaštititi kao i neku istaknutu građevinu iz prošlosti.

Granitnom opločanju Ulice kralja Tomislava upravo prijeti uništavanje novim projektom, o čemu bi se moralo razmisliti. Pitam se: bi li se i središnji dio obnovljene Rive, ako ne najpoželjnijim bračkim kamenom, mogao opločati tradicionalnim granitnim kockama (mnogo trajnijim od betonskih ploča)?

I na kraju, usuđujem se reći da stanovnici gradova, pa i Splita, nisu samo njegovi građani, već i njegov ŽIVOTINJSKI SVIJET.

Nekada, kada su dvije trećine stanovnika Splita tvorili težaci pučkih naselja, domaće su životinje bile vrlo prisutne. Konji za zapregu kola i kočija - prije automobila - a posebno magarci, mazge, psi, koze, svinje u varoškim dvorištima i na njihovim poljima. Danas su, razumljivo, te životinje nestale iz grada, osim pasa i mačaka, bez kojih je nezamisliv i gradski život. Ali postoje i životinje prisutne u gradu koje nisu domaće, ali pridonose općem ugođaju grada.

U luci to su galebovi koji je oživljavaju svojim letom. Na trgovima i ulicama su golubovi, kojih ima sve manje, pa će potpuno nestati. Konačno, tu su i lastavice - ili čiope - od kojih se nekada crnilo nebo nad gradom, a njihova su gnijezda bila simbol plemenitosti građana, ali se ni oni više ne vide. Nekoć se govorilo: u kućama na kojima lastavice grade gnijezdo, tu žive dobri ljudi!

Bismo li mogli promišljati i o povratku tih malenih, ali prijateljskih gradskih stanovnika?

Povijesnim spomenicima u Splitu posvećuje se mnogo pozornosti. Modernim građevinama i prometnicama još više. Ali ovi naoko sporedni elementi grada možda su uočljiviji i bitniji za sam grad i za građane, a ipak im se posvećuje malo pozornosti.

LITERATURA

- Lawrence Halprin: *Gradovi (Cities)*, Beograd 1974.
- Edo Šegvić: *Naš dil Mediterana*. Split 2007.
- Duško Kečkemet: *Javni spomenici u Hrvatskoj do Drugog svjetskog rata*. Život umjetnosti, Zagreb 1966., br. 2, 3-16.
- Duško Kečkemet: *Javna rasvjeta starih gradova*. Telegram, Zagreb 1973., br. 67, 68.
- Duško Kečkemet: *Grad za čovjeka*. Zagreb 1981.
- Duško Kečkemet: *Javna rasvjeta u starom dijelu grada*. Čovjek i prostor, Zagreb 1989., 36/9-10, 20-21.
- Duško Kečkemet: *U sjeni ferala*. Vjesnik, Zagreb 16. II. 1991., 14.
- Duško Kečkemet: *Splitska fontana*. Split 1994.
- Duško Kečkemet: *Bulatova, Marmontova, Riva, Gradski park. Četiri splitske urbanističke nedoumice*. Kulturna baština, Split 1999., 21/30, str. 315-329.
- Duško Kečkemet: *Kraj splitskog đardina*. Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća 2001., 12/3-4, 18-20.
- Duško Kečkemet: *Rekvijem za splitsku rivu*. Kulturna baština, Split 2007., 34, 407-413.
- Duško Kečkemet: *Palma, bor, pelegrinka*. Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća 2007., 18/3-4, 57-63.

SPLIT: THE ESSENCE OF A CITY AS IT SHOULD BE?

Summary

This paper discusses both the objectives of urban development and the important role of the participants in the process: professionals in the related fields, politicians and citizens. Although it stresses the significance of economy for the overall city development, the paper also reflects the author's fundamental premise: the economic development of a city should never be considered as an end in itself. On the contrary, it should serve its citizens only as a cornerstone of their more humane and fulfilled existence. So far, this idea has often been ignored. Urban development planning has become a routine. The attention is directed towards meeting strict functional and technical criteria of the urban development planning, while, at the same time, its cultural and social components are unfairly neglected. This approach has eventually led to even further alienation of its citizens: the city squares and streets are no longer meeting points. Their role now is only functional, that is, traffic related. A modern city in its entirety is crowded with cars: the term pedestrian seems to be losing its meaning.

The city of Split follows the aforementioned trend in urban development. In the past, its urban matrix was more inspiring and adapted to the needs of its citizens. At present, all traditional features of the city are constantly being degraded. Both the ancient city core and medieval urban complex are frequently subjected to the so-called modern design solutions, possessing none of the artistic value. Every single corner of the city reveals artistic disharmony. The Split Riva, that was previously considered as the mirror of the city belonging to the world heritage, has been recently subjected to the so-called artistic devastation. Its lighting is inadequate and benches are uncomfortable. Its concrete made floor is in utter disharmony with the ancient core. New building materials that are frequently used are incompatible with the surrounding buildings. This particular feeling for original details, that add to the specific character of a certain ambience, seems to be disappearing. The social life of the city, in general, is concentrated in its very centre, and is, thus, made inaccessible to all other citizens living in its peripheral parts.

Balkoni lijepa palače koji vape za cvijećem

Cvijeće obogaćuje i prozor najskromnije kuće

Aleja česmine u Vukovarskoj ulici

Ugodan ljetni hlad pod krošnjama pelegrinki na Obali kneza Domagoja

Šetnja po nekadašnjoj splitskoj Rivi

Odbojna obnova tradicionalne splitske Rive

Nekadašnje klupe na Rivi privlačile su mlade i stare Splitsane

Invazija reklamnih oglasa na gradskim ulicama